

Mód László

„MÁSODIK SECULUMÁT HOGY EL KEZDETTE...”

A szentesi csizmadia céh fennállásának 100. évfordulója
avagy az emlékezés ritualizálása

Tanulmányom címűül választott idézett a szentesi csizmadia céh jegyzőkönyvéből származik.¹ Az 1844. évvel induló kötet egy harminckilenc soros versikével kezdődik, amely a céh fennállásának századik évfordulója alkalmából készült. A csizmadiamesterek fontosnak tartották, hogy méltó módon emlékezzenek meg erről az eseményről. Éppen ezért 1844. január 6-án és a rákövetkező napon ünnepséget tartottak. Ennek előkészítéséről, menetéről a céhjegyzőkönyv² is részletesen beszámol.

Az évfordulóról a jegyző készített leírást,³ az ő mondatain, nyelvi fordulatain keresztül ismerhetjük meg a rítust. Az ünnepi események a múltbeli távolság miatt közvetlen módon már nem figyelhetőek meg. A szemiotikai szokáskutatás fogalmi rendszerében gondolkodva a jegyzőkönyvben olvasható leírás *szokásszöveggént* is értelmezhető. Az ünnepségről készített beszámoló tartalmi szempontból teljesnek tekinthető, mivel az írnok a rítus szinte minden egyes mozzanatát igyekezett megörökíteni. A *szokásszövegek* tanulmányozásánál figyelembe kell vennünk viszonylagos szubjektivitásukat, ami azt jelenti, hogy a *szokáseseeménynek* mindig azok a vonásai jelennek meg erőteljesebben, amelyek az adott individuum számára fontosabbnak tűnnek. A céhjegyzőkönyvben olvasható leírás nem tartalmaz valamilyen szituációhoz vagy cselekvéshez kötött *szokáseseeményt kísérő szövegeket*.⁴

Az eseménysorozat bemutatásán túl az általam tanulmányozott forrás alkalmas arra, hogy megismerhessük egy XIX. század közepén működő céhes közös-

¹ A szentesi csizmadia céh jegyzőkönyve. (Kosztai József Múzeum tulajdonában)

² A céh rendes évi és rendkívüli gyűléseiről készített feljegyzéseket tartalmazó könyv. Vezetését a céhszabályok előírták. A jegyzőkönyvek időrendben tartalmazzák a gyűlésekről készült bejegyzéseket. A céhkönyvekben emellett megtalálhatóak a mesterfelvételek, a felszabadulások, a legényszerződés és a mesterek által befizetett pénzüsszegek kimutatása is. Kaszás 1996. 26.

³ A jegyző kötelességeit az eskü szövege tartalmazza: „...Hogy én ezen Jegyzői hivatalomban melyre a betsületes Czéh által elvlasztattam híven és szorgalmatosan eljárók minden végzéseket a Jegyző Könyvbe lelkiesméreletesen beírok az érdemes Czéhnek írományait rendben tartom és meg őrzöm azokból semmit magam oktából másnak ki nem adok hanem magamat mindenekben az érdemes Czéhrend tartásaihoz alkalmazom és a reám bizottakat híven teljesítem.” A szentesi csizmadia céh jegyzőkönyve 8. old.

⁴ Niedermüller 1981. 177–181.

ség emlékezési stratégiáit. A rituális formában felidézett esemény élénk tárja a közösség múlthoz való viszonyulását. Esetünkben az emlékezés egy múltban megtörtént, a céh szempontjából kiemelkedő eseményhez kötődik, mégpedig a szervezet megalakulásához, létrejöttéhez. A szentesi csizmadia céh ünnepi alkalmát Paul Connerton kutatásai nyomán *megemlékezési szertartásként* foghatjuk fel. E rítusok sajátosága az, hogy egy mintaképnek tekintett személyre vagy eseményre utalnak. Jellemző rájuk továbbá az ún. *rituális újraelőadás*, ami alapvető szerepet játszik a közösségi emlékezet megerősítésében. Connerton a *rituális újraelőadás* retorikájának három módját (naptári, verbális, gesztikulálási) különbözteti meg egymástól. A *megemlékezési szertartásokban* az idő nem pusztán mennyiségi fogalomként jelenik meg, a rituális idő természeténél fogva vég nélkül ismételhető. A közösség saját identitására emlékezik egy alapnarratíva segítségével. A múltból alkotott képet tulajdonképpen a *rituális újraelőadások* tartják fenn és közvetítik.⁵

A szentesi csizmadia céh

Az alföldi és a dunántúli mezővárosok XVIII-XIX. századi céhes fejlődésének előzményei a török hódoltság korába nyúlnak vissza. Az újjáéledő településeken a céhszervezetek a XVII. század végén és a XVIII. század elején jöttek létre. A kézművesipar fejlődésének lehetőségeit elsősorban a rendelkezésre álló helyi nyersanyagok határozták meg. A külterjes állattartás termékeire épült az olykor több száz mesterembert foglalkoztató csizmadiaipar, tímármesterség és szűrposztókészítés. A mezővárosi és a falusi kézművesek a földesúr beleegyezésének elnyerését követően folyamodhattak céhkiváltságért, de meg kellett szerezniük a községi előljáróság, illetve a városi tanács hozzájárulását is.⁶ A XVIII. században Szentesen három céh működött. A takácsok 1767-ben kapták meg 22 pontból álló céhlevelüket. A szabók, a szűcsök és a szűrszabók 1777-ben folyamodtak a megyéhez artikulusaik kiadásának siettetése céljából. A három mesterség a céhen belül bizonyos mértékig elkülönült. 1806-tól külön atyamestert és két-két bejárómestert választottak, 1813-tól pedig a pénzen is megosztottak. A magyar tímár, a kerékgyártó és kovács, az asztalos és lakatos, valamint az ács és molnár céh 1818-ban kapta meg 49 artikulusból álló privilégiumait.⁷ Az 1828-as összeírás Szentesen 30 szakma képviselőit tüntette fel. Legnagyobb számban a csizmadiák (89), a takácsok (44), a kovácsok (32), a kerékgyártók (19), a szűcsök (17), a tímárok (15) és a molnárok (13) képviselték magukat. Az összeírás szerint a városban 320 kézműves tevékenykedett, míg a bejegyzett családfők száma elérte a 2878-at. Az iparúzó aránya az összlakossághoz képest 11,1% volt.⁸

A szentesi csizmadiamesterek 1743-ban folyamodtak céhszabályzatuk elfo-

⁵ Connerton 1997. 75-79.

⁶ Eperjessy 1967. 13-14, 16, 26.

⁷ Pozsár 1912. 101-110.

⁸ Eperjessy 1967. 70-71.

gadásáért, amit 1744-ben meg is kaptak az illetékes hatóságoktól. 1778-ban nyerték el újabb artikulusaikat. Harmadik, 1819-ben kelt céhlevelük 49 pontból állt. A legények 1744-ben kapták meg szabályzatukat, amelyet 1788-ban megújítottak. 1819-ben 35 cikkelyt tartalmazó szabályzathoz jutottak. A céhben katolikus, református és evangélikus vallású iparosok tevékenykedtek. Az állandó viszályok megszüntetése érdekében a különböző felekezethez tartozó céhtagok külön kasszát vezettek. 1830-ban a reformátusok jövedelme 167 forint 57 krajcár, a katolikusoké 101 forint volt. A csizmadiák 1839-ben 1850 forint 40 krajcárért céhházat vásároltak maguknak. 1744-től a céh tagjainak száma folyamatosan növekedett. A megalakuláskor 9, 1819-ben 99 iparos tevékenykedett a közösségben. 1830-ban 150-re emelkedett a tagság létszáma.⁹

A rítus elemzése

A rítus formálásában meghatározó szerepet töltött be a céh *commisariususa*,¹⁰ név szerint Szabó Lajos. Az ünnepségsorozatot megelőző céhgyűlésről készített beszámolóból kiderül, hogy nem mindenki kívánt megemlékezni január 6-áról. Éppen ezért az iparosok egy része kihasználta a *céhbiztos* hatalmi befolyását. Arra kérték Szabó Lajost, hogy alkosson szabályokat az évforduló méltó megünneplésével kapcsolatban. A rendeletek természetesen az egész tagságra nézve érvényesek voltak, mindenkinek végre kellett azokat hajtani.

A céhjegyzőkönyvben található szokásleírás több alkalommal is említést tesz az ünnep résztvevőiről. A céh hierarchiájának megfelelően a mesterek és a legények az események során bizonyos mértékig elkülönültek egymástól. Utóbbiak január 7-én lakomát és táncmulatságot rendeztek saját maguk számára. A céhmesternek és a jegyzőnek fontos szerep jutott a *szokáseseményben*. Előbbi a céhházban megmutatta a jegyzőkönyveket és az iratokat, utóbbi pedig felolvasta a közösség történetével kapcsolatos alapvető tudnivalókat. Dobossy Lajosnak is fontos szerep jutott ezt követően: az egykori *céhbiztos* a kilenc alapítótagra emlékezett. Két alkalommal a céhjegyzőkönyv a résztvevők számáról is említést tesz. A január 6-án megrendezett lakomán 152-en, az esti táncmulatságon pedig 400-an vettek részt.

A céhjegyzőkönyvben található szokásleírás nem tartalmaz *szokáskísérő* szövegeket, de több alkalommal találhatunk utalást arra, hogy a *szokáseseményben* fontos szerepet kaptak ilyen típusú szövegrészek. Érdekes, hogy a céh történetére vonatkozó írott emlékek a felidézés révén a rítus szerves részévé váltak, hiszen az alapítás ideje éppen felolvasásuk által vált kézzel foghatóvá.

Az ünnep két napig tartott. Január 6-án délelőtt hálaadó istentiszteletekre és

⁹ Pozsár 1912. 103–105.

¹⁰ Az 1729. évi 10. tc. alapján hozott helytartótanácsi rendelet értelmében a céheknek a városi tanácsosok közül céhbiztost kellett választaniuk. Ha ennek nem tettek eleget, akkor az előljáróság a saját soraiból jelölt ki megfelelő személyt a feladat ellátására. Céhgyűléseket a *commisarius* jelenléte nélkül nem tarthattak. A gyűléseken hozott határozatok csak abban az esetben léptek életbe, ha a *céhbiztos* a jegyzőkönyvet kézjegyével látta el. Kaszás 1996. 8.

misére, délután lakomára került sor, este pedig a céhtagok táncmulatságot szerveztek. Másnap, azaz január 7-én tartották a legények összejövetelét.

A rítus térszerkezetét alaposabban megvizsgálva a következő megállapításokat tehetjük: a katolikus, a református és az evangélikus templomok mellett a céhház szolgált az események színtereként. A helyszínekhez szakrális és profán cselekmények kapcsolódtak. A különböző vallású céhtagok háladó istentiszteleten és misén vettek részt. A Szabó Lajos által készített rendtartás is külön kihangsúlyozza a szakrális események szerepét: *„Isteni Tanitonk Szent Tudománya szerint minden Keresztén Társulatnak első és Fő kötelessége lévén a roppant nagy egészét alkottot jo Teremtőnket, kinek a Századok is Zsámolyánál a multak sorában le döntve 's le téve hevernek, szeretni és tisztelni.”*¹¹ Sorrendiségük nem tükrözi a három felekezet számbeli arányát. Az ünnepi eseménysorozat bizonyos mozzanatai szimbolikus módon fejezik ki a közösségen belüli társadalmi kapcsolatok rendszerét. Az írnok leírásában feljegyezte a céhes iparosok felvonulásának összetételét, a tagoknak a menetben elfoglalt pontos helyét. A térbeli viszonyok, esetünkben a menetet elejétől számított távolság nemcsak a közösség, hanem a külvilág előtt is látható formában mutatta meg az egyén szerepét és helyét a közösségben, a céhen belüli társadalmi hierarchiát. A felvonulás rendjét alapvetően meghatározta az idő tényező is. A menet összeállítása bizonyos szempontból kísérlet volt a múltbeli folytonosság megteremtésére. A felvonulók három nagy csoportra tagolódtak, ami egyben státusbeli különbségeket is tükrözött. A menetet a céh előjárói vezették. Őket a mesterek követték, akik a *„társaságba létt beállítások”* alapján helyezkedtek el, a sort a legények zárták. A rendtartás ötödik pontja részletesen szól a felvonuló menet összetételéről is. A rendezőelv az öregek iránti tisztelet látható formában történő kifejezése volt: *„Hogy az idősebeket s öregebbeket. ki ki a Társaságban állás rendje szerint, mind az Isteni tiszteletre valo menetelben mind a Társasági s multságokban sora szerint előre botsássa...”*¹² A menetet a céhháztól indult, a templomok felkeresése után a résztvevők ugyanoda tértek vissza. Itt zajlott a megemlékezés egyik központi eseménye, amelyről a jegyzőkönyv a következő módon számolt be: *„...ott a Czéh Mester által a régi Jegyző Könyvek 's irattok melyekből a kilencz allapítok ugy a volt Comissáriusok és Elöljárók nevei a Czéh történet le írása nyilván ki tűnt ellö mutattattak és a Jegyző által fel olvastattak röviden elő adattak.”*¹³ A résztvevők tulajdonképpen kollektív módon élték át a múlt eseményeit, a céhalapítás idejét és az 1744 óta eltelt időszak fontosabb állomásait. A céh szemszögéből a megalakulás egyfajta mitikus időnek minősül, amelyet az évforduló alkalmával, azaz 1844. január 6-án felidéztek. Az ünnep ezen mozzanata tulajdonképpen a múlt jelenvalóvá tételére szolgált, ami által az emlékező közösség megerősítette saját identitását is.

Szimbolikus jelentést tulajdoníthatunk a lakomának is, amely a közösség számára különleges jelentőséggel bírt. A közös étkezés fokozta az évforduló ünnepélyességét, ugyanakkor az együvé tartozás tudatát is megerősíthette a résztvevők-

¹¹ A szentesi csizmadia céh jegyzőkönyve 18.

¹² A szentesi csizmadia céh jegyzőkönyve 19.

¹³ A szentesi csizmadia céh jegyzőkönyve 20.

ben.¹⁴ A lakomán a *céhbiztosoknak* ismét fontos szerep jutott. Szabó Lajos indíttatására a 152 résztvevő felállva, zeneszó mellett „*éljen Kiáltásokkal*” üritette poharát. A jelenlévők a Habsburg családra és külön József nádorra is ittak. A résztvevők ez alkalommal a tisztségviselőkért, valamint a céh tagságáért mondtak imát, majd ismét poharaikat üritették. Mindkét esetben az ivás nemcsak biológiai szükségletet elégített ki, hanem rituális, szimbolikus jellege volt igazán fontos. A lakoma ülésrendjét a felvonuláshoz hasonlóan a közösség szigorúan szabályozta. A térben elfoglalt hely a céhben eltöltött időt is kifejezte, tükrözte. Az ülésrend összeállítása ebben az esetben is a múltbeli folytonosság megteremtésére irányult.

Elemzésem alapjául a céhjegyzőkönyvben olvasható bejegyzés szolgált, amely az ünnep fontosabb mozzanatairól számol be. Az eseménysorozat bemutatásán túl az általam tanulmányozott forrás alkalmas arra, hogy megismerhesük egy XIX. századi közepén működő céhes közösség emlékezési stratégiáit. A rituális formában felidézett esemény elénk tárja a közösség múlthoz való viszonyulását. Esetünkben az emlékezés egy korábban megtörtént, a céh szempontjából kiemelkedő eseményhez kötődik, mégpedig a szervezet megalakulásához, létrejöttéhez. Tanulmányom példaként szolgálhat arra, hogy történeti forrásanyagot, esetünkben egy XIX. század közepéről származó szokásleírást miképpen lehet értelmezni a napjainkban divatos, és főként a modern rituálékra vonatkoztatható elméleti megközelítések felhasználásával, szempontrendszerük következetes alkalmazásával vagy újragondolásával.

Irodalom

ASSMANN, Jan

1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magas kultúrákban*. Budapest.

CONNERTON, Paul

1997 Megemlékezési szertartások. In: ZENTAI Viola szerk. *Politikai antropológia*. Budapest, 64-82.

EPERJESSY Géza

1967 *Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon (1686-1848)*. Budapest

HOPPÁL Mihály.

1992 *Etnoszemiotika*. Debrecen.

KASZÁS Marianne

1996 *Céhek, ipartársulatok, ipartestületek iratai*. Budapest.

NIEDERMÜLLER Péter

1981 A szokáskutatás szemiotikai aspektusai. In: *Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához* 9. 177-200. Budapest.

POZSÁR István

1912 *A csongrádmegyei céhek története*. Csongrád.

¹⁴ Hoppál 1992. 71-77.

Melléklet

1. Részlet a céhbiztos által alkotott rendszabályokból:

„A szabadalmas Szentesi betsülletes Csizmadia Czéh Százados Inepe diszesbb elintézésére, a B Czéh által rögtönösen kívánva fel tett 's ki adott Rend szabályok.

Betsülletes – és – Érdemes Czéh!

Jo Istenünk nagy Kegyelmeből, ímé felviradt már az Érdemes Czéhjel,, les Társaságára. azon Századik Év s nap is melyen szabadal,, ma, Fensöbi Kegyes rendszabályai fojtonos gyakorlatával élve alapulás,, sának, fent állhatassának, s ily szép s hoszas idők le fojások alatti fenn= maradássának diszes Inepét meg ülheti_ Légyen tehát ez valóságos Inepe. a Társsaságnak belső meg illetődésel el telve, örvendezen ennek minden e szép és számos Társsaság diszét fentartani s ellő mozditani kiv,, váno Erdemes Tag! Muttassa meg ki ki tetleg is hogy az Isteni lél,, lek szikrája a szerettet, mely valamint mindennek ugy ezen Társsaságnak is nem tsak lételt hanem ily hoszas szép időkkik fenntartást is ada Minek a Társsaságban egyennes szülöttje a rend s egyet értés _ lelkes siti jelenleg ennek Tagjait _ Valamint tehát mászor is ugy küllönös sen e jelles Inepen ezen Keresztényi Köteleséget. s polgári s erköltsi maga visseletre szolgáló Rendszabályai: lésznek minden Társ Tagnak _ Jelessen

1 ^{ször} Isteni Tanitonk Szent Tudománya szerént minden Keresztén Társulat,, nak első és Fő kötellesége lévén a roppant nagy egésztk alkotott jo Teremtőnk, kinek a Századok is Zsámolyánál a multak sorában le döntve 's le téve hevernek, szeretni és tisztelni- és ő Felségének az el vett joért hogy e Társsaság tagjait. az el hamuvadot. alapitok nyomán menve, mint unokákat arra érdemessíteni méltoztattot. hogy ily diszes Társaságban – mely által a polgári jobb létteket. és boldogságokat. jobban mint. mások, e bajjal küzdő életben polgárilag is élvezhettik; ezen aHonni Törvényekben, és jelles idő szakig fris egységben s illy számos szép Társsaság diszes körében, szeretet. rend. egyet értés fentartás mel let. békeségben e jelles napra fel virasztotta, meg tartotta. Szivünk mély 2 ^{ször} lyéből hálákat adni;Ell kell tehát menni minden a Tarsaságot szeretttő Tagnak diszes ruhában fel öltözve; a Czéhbelli Elöljárók tol vezéreltetve; szép rendel jellesen a Társsaságban idő szerént. lett bé állások. és bé lépések sorrán; sorban az Egy Fő Valo Imádá sára, ezen kellő rendel, a mint a rendje tetetődhetett.”

¹⁵ A szentesi csizmadia cég jegyzőkönyve 17-18.

2. Részlet a céhjegyzőkönyben olvasható szokásleírásból:

„Ezen Rendszabály tiszteletel el fogadodot 's az attan ki jelet moddal az egész Czéh a Czéh elöljárói által vezéreltetve a Mesterek a társaságban lett bé állások sora szerént menve ezeket a Legények követve tüstént első a a Misére a R Catholicum az utána Reformátum végre a Lutheránus Temp lomokban diszes ruhában fel öltözve az Ünep meltsóságához képpes meg jelent tek onnan a Czéh házhoz szint oly diszes ruhában rendel vissza térvén ott a Czéh Mester által a régi Jegyző könyvek 's iratok melyekből a Kilentz allapitok ugy a volt Comissáriusok és Elöljárók nevei a Czéh történet le írása nyíl ván ki tűnt ellő mutattattak. és a Jegyző által fel olvastattak röviden elő adattak, Dél után Tettes Dobosi Lajos is volt Comissárius és mostani Tettes Szabo Lajos Táblabiro Urak jelen léttekben, diszes Lakoma kezdődöt a hol tsak a Czéhbélli mesterek és nejeik voltak meg hiva kik mind a Társaságban lett bé állások sora szerént 152^{en} ültek le a midőn is Tettes Comissárius Ur már Ünepélyesen fel álván mit az egész Czéh is követet-elsőben Urunk ő Felsége Koronás Királyunk Familiája s családja betses életéért. kinek bölts Kormányja és Kegyes oltalma alat a Czéh Társaság ezen Száz évet is meg érte, nem külömben országunk-Nesztoraért s alkotmányunk Fő védjéért a haza javát példátlan munkássággal vivő Josef Nádor ő Császári Fő Hertzegségéért és Hertzegi családjáért, ékes musika harsogása mellet éljen Kiáltássokkal poharak üritettek – Igy tovább Tettes Dobosy Lajos Táblabiro Ur volt Comissárius Ur által ékes beszédél az 9 allapitok eránti érzékeny visza emlekez tettés mellet a Társaság tagjaiért annak mostani Comissáriusáért az Ifju ságért, a Társaság több meg' külömböztettet. öregeb tagjaiért 's a Társak-Nejeikért továbbá Tettes Comissárius Ur által mind a feljeb valokért kik által 's kiknek oltalmok alat ezen Társaság fent álhottot. továbbá tettes Dobosy Lajos Táblabiro volt Comissárius Urért ki. Tizen hatt évekik a Czéhet böltsen vezérelte továbbá e Társaságban a szeretet nevelte nőkért továbbá tiszelendő Urakért kik ezen Inepélyben hálá Imán kat Könyörgést botsájtának a Czéh fenálhatássáért s meg maradássáért s annak Fő oltamazojáért Koronás Királyunkért a Minden hatto Zsámolyához-Szinte Czéh Mester és a Jegyző által ugy ismét azok által a fentebiekért,, több mássokért is éljen poharak üritettek – Ezel a vatsorának vége lévén követ te ezt kétt szobában igen szép rendel a tántz multaság, hol küllönös gyönyör,, rel lehette azon szívből eredt szín nélküli tiszta örömet 's kedvet látni, mely re. ez Inep. érzetének hatássá, még a már öttven több 's kevesebb éveket e Társaságban le élt öregeket is tántzra vidítva, így épen táncz multság is bár öszvessen 400 személyből állot a leggszebb rendel végben ment.

Ezt követte másnap a Legények lakomája s tántz multsága, a mely követte a fentebbi elő adot modall 's rendel több számos külső vendégek jelen léttekben az illető Elöljárók vezérelte 's igazgata-tása allat diszesen végeztettet_ _ _ _”

¹⁶ A szentesi csizmadia céh jegyzőkönyve 20-21.

László Mód

„As the Second Seculum Began...”

The One-Hundredth Anniversary of the Bootmakers' Guild of Szentes:
Ritualizing Remembrance

The Bootmakers' Guild of Szentes celebrated the one-hundredth anniversary of its existence on 6th January 1844 and the day after. The guild-records also report on the preparations and the procedure in detail. The source I analyzed is suitable for us not only to show the series of events, but to gain knowledge about the remembrance strategies used by a guild community existing in the middle of the nineteenth century. The event recalled in a ritualized form discloses the community's attitude to the past. In our case, the remembrance is connected to an event in the past which is outstanding from the point of view of the guild, namely the establishment, the creation of the organization. My study could serve as an example of how to interpret a historical source, in our case, a description of a custom dating back to the middle of the nineteenth century, using theoretical approaches fashionable today and mostly applicable to modern rituals, applying their system of views consistently or reconsidering them.